

TAKISIZ AD TAMLAMASI TARTIŞMASI VE TÜR – ÖBEK İLİŞKİSİ*

Caner KERİMOĞLU**

ÖZET

Takisiz ad tamlaması tartışması Türkçe dil bilgisi yazımında önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda bu konuyla ilgili tartışmaların azaldığı ve akademik yayınların çoğunda *tahta kaşık*, *altın kolye* dizilişindeki yapıların sıfat tamlaması kabul edildiği görülmektedir. Bu çalışmada takisiz ad tamlaması tartışmaları değerlendirildikten sonra, kelime türlerinin öbek kurmadaki rolleri sıfat ve ad türleri temelinde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Takisiz ad tamlaması, sıfat, ad, ad tamlaması, kelime türleri.

THE DISCUSSION OF NOUN COMPLEMENTS WITH NO SUFFIXES AND THE RELATION BETWEEN WORD CLASSES AND PHRASES

ABSTRACT

The discussion of compound nouns with no suffixes has an important place in Turkish grammar writing. Recently, it is seen that this discussion has come to an end and the constructions like *tahta kaşık* “wooden spoon”, *altın kolye* “golden necklace” are accepted as adjective complements. In this study, firstly these discussions are evaluated and then the roles of word classes in phrases are discussed with regard to nouns and adjectives.

Key words: Noun complements with no suffixes, adjective, noun, noun complement, word classes.

Giriş

Türkçe dil bilgisi yazımı ve öğretiminde tartışma deyince akla ilk gelen konu belki de *takisiz ad tamlaması* tartışmasıdır. Türkçe dil bilgisiyle bir biçimde uğraşıp da bu tartışmadan haberdar olmamak neredeyse imkânsızdır. Bu incelemede takisiz ad tamlaması tartışmalarına sıfat ve ad türlerinin somutluk ve soyutluk bakımından özelliklerine göre bir açıklama yapılmaya çalışılacak, Türkçedeki öbek – kelime türü ilişkisi ad ve sıfat türleri esas alınarak tartışılacaktır. İlk olarak tartışmanın genel çerçevesi hatırlatılacak, ardından bu tür yapıların önerilen sıfat tamlaması – ad tamlaması sınıflamasındaki yeri üzerinde durulacak, öbeklerin adlandırılmasıyla ilgili çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

* Bize yazılarıyla en doğru bildiklerimizi de sorgulamayı öğreten Prof. Dr. Gürer Gülsevin’in bir konuşmasından cesaret alarak hazırladığım bu çalışmayı kendisine armağan etmenin heyecanı ve mutluluğunu duyduğumu belirtmek isterim.

**Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, canerkerimoglu@yahoo.com

1. Konuyla İlgili Görüşler

Bilindiği üzere tartışma *tahta kaşık, cam bardak* gibi söz dizileri¹ ile ilgilidir. Dilcileri konuyu ele alış biçimlerine göre kabaca iki gruba ayırmak mümkündür. Tartışma bölümüne geçmeden önce bu iki grubun görüşlerine dayanak oluşturan noktaları kısaca hatırlatmak istiyoruz.

1.1. İsim tamlaması görüşündekiler

Tahta kaşık, cam bardak vb. söz dizilerini takırsız ad tamlaması olarak adlandıran ilk isim T. Nejat Gencan'dır (Gencan 1969, 2001). T. N. Gencan'ın görüşlerinde bu tamlamaları ad tamlamaları bölümünde değerlendiren Deny (1941), Kononov (2002), Emre (1945), Mayzel (1958) gibi isimler etkili olmuşsa da Türkiye'deki tartışmalarda görüşün en önemli temsilcisi olarak T. N. Gencan öne çıkar. Gencan'dan sonra dergilerdeki tartışmalarda bu tür yapıları sıfat tamlaması kabul etmeyen isimler Hatipoğlu (Kılıçoğlu) (1954, 1972), Eryaşar (1995), Bolulu (1995), Çam Öneren (1995), Yavuz (2000)'dur. Atabay vd. (2003) takırsız ad tamlaması kabulünü işleyen ilk kitap çalışmalarından biridir. Demir (2007a) ve Özkan-Sevinçli (2008)² son yıllarda bu tip dizileri ad tamlaması başlığı altında inceleyen çalışmalar arasındadır. Bu yazarların ad tamlaması kabullerine dayanak olan noktaları maddeler hâlinde özetliyoruz:

1- Bir adın sıfat görevinde kullanılması onu ad olmaktan ayırmaz, bazı kelimelerin hem ad hem de sıfat gibi kullanılması sözlük konusudur. Bir kelimenin sözlükte pek çok anlamı yazabilir, her dilde böyle kelimeler vardır. Sözlükteki anlamlarından bazıları ad, bazıları sıfat olabilir. Ancak kelimelerin *konuluş* anlamı vardır ve esas olan budur. Görev ve anlamca konuluş anlamından uzaklaşan kelimeler *sesteş* olur ve tür olarak ana anlamdan bağımsızlık kazanabilir. Bu o kelimenin türünün değiştiği anlamına gelmez (Gencan 1969).

2- *Bahçe-kapı, Kadı-köy* gibi yapılar *Kadı-köyü, Bahçe-kapısı* olarak düzeltilmemelidir. Bunlar iki addan oluşan dil birlikleridir ve iddia edildiği gibi İstanbul'daki azınlıkların etkisiyle ortaya çıkmamıştır. Orhun Yazıtları'nda bile yer alan *Ötüken yış* tipindeki kullanımlar iki adla kurulan birliklerin Türkçede eskiden beri var olduğunu kanıtlar. Dil bilgisi yazarları bu dizileri ekle tamamlayarak (örn. *Bahçe-kapısı*) ad tamlaması haline getirmemelidir. Eğer bu hâllerleriyle dilde kullanılıyorsa ona göre bir sınıflama yapılmalıdır, dil bilgisi yazarı dile müdahale edemez, yön veremez. Dili inceleyen biri olarak dilci dilden önce değil, sonra gelmelidir (Kılıçoğlu (Hatipoğlu) : 1954).

3- *taş köprüyü* “taştan yapılmış köprü” biçiminde açarsak, düşen –*dan yapılmış* yani sıfat yapan biçimdir, ad olan *taş* tamlamada aynen kalmaktadır (Çam-Öneren 1995).

4- “İsimler niteleme yapmaz, niteleme yapan sıfattır” görüşü yanlıştır. Sıfatlar bir adın niteliği konusunda bilgi verir ama adlar de bu işlev için kullanılabilir. İşlev bakımından *çelik kapı*daki *çelik* ile *domates çorbası*ndaki *domates* aynıdır. Bu görüşü kabul etmemiz durumunda *çelik* ve *domatese* sıfat demiz gerekir (Yavuz 2000).

5- *demir kapı* ve *yün çorap* dizilerinde ilk öğeler sıfat olamaz çünkü araya sıfat girememektedir: **demir büyük kapı*, **yün yeni çorap*. (Yavuz 2000).

6- İkinci öğenin ek almaması bu tamlamaların ad tamlaması olmadığı anlamına gelmez. Bugün de ad tamlamalarında ek düşebilmektedir: *Edirne kapısı / Edirne kapı* vb (Yavuz 2000).

7-Sıfat tamlamasında sıfatlar derecelendirilebilir: *güzel kız / en güzel kız*. Ama adlar derecelendirilemez. *Cam bardak / *daha cam bardak*. Bu nedenle sıfat tamlaması denemez (Eryaşar 1995).

¹ Benzetme ilişkisi kuran *aslan asker, kepeçe kulak* vb. gibi diziler bu incelemede tartışma dışında tutulmuştur.

² C. Demir (2007a) ad tamlamalarıyla ilgili ayrıntılı çalışmasında bu tür tamlamaları ad tamlaması başlığı altında inceler ancak ilk öğelerin sıfat görevi gördüklerini de belirtir. En uygun isim olarak “eksiz tamlama” terimini önerir (Demir 2007a). Özkan-Sevinçli (2008)'de de ad tamlaması üst başlığı altında *pera palas, Paşabahçe, yün çorap, altın bilezik, kepeçe kulak* örnekleri verilerek “eksiz tamlama” konusu işlenir (Özkan-Sevinçli 2008: 26-28).

8- *Mermer saray* eğer sıfat tamlamasıysa *mermer* ne tür bir sıfattır? Niteleme sıfatı olabilir gibi görünür ama “nasıl” sorusuna cevap vermediğinden sıfat olamaz (Eryaşar 1995).

9- İsimler +II eki ile sıfat olurlar. *Demir kapı* örneğindeki *demir* sıfat ise, *demirli* nedir? *Demir kapı* ile *demirli kapı* farklı anlamlar taşır. Aslında *demir* kelimesi +II eki ile sıfatlaşmıştır, biçim olarak *demir* addir. *Demir köprü* bu nedenle iki adın yan yana gelmesiyle oluşmuş ad tamlamasıdır (Yavuz 2000).

10- Takısız tamlamalarda ek almamış iki kelime bir bütün oluşturur, oysa sıfat tamlaması ikiden fazla sıfat ile oluşturulabilir: *ışıl ışıl yeşil gözler* vb (Bolulu 1995).

11- Sıfat tamlamalarının genellikle olumsuz yapılabılır, takısız tamlamaların yapılamaz: *İyi iş / kötü iş, ak gün / kara gün. Cam kavanoz / ?* vb. (Bolulu 1995).

12- Takısız tamlamadan tamlanan çıkınca ad, sıfat tamlamasında tamlanan çıkınca sıfat kalır: *güzel (kız) / cam (kavanoz)* (Bolulu 1995).

13- Bu tür tamlamaların sıfat tamlamalarından farklı olduğu açıktır ve “sözcük türü kayması” söz konusudur. İsim olan *cam* ve *demir* vb “önadlaşma”ya (tür kayması) uğramıştır (Çam Öneren 1995).

14- Takısız tamlamalarda +DAn eki gelince anlam bozulmaz, sıfat tamlamasında bozulur. *Yün kazak / *yünden kazak; Güzel kız / *güzelden kız* (Bolulu 1995).

1.1.1. Sıfat Tamlaması görüşündekiler

Dergilerdeki tartışmalarda söz konusu yapıları Kamadan (1969), Güveli (1969, 1970), Harut (1992), Türkseven (1994, 1995), Zülfikar (1995), Kahraman (1995), Balcı (1995, 2001) sıfat tamlaması olarak kabul ederler ve takısız ad tamlaması görüşündekileri eleştirirler.

Dil bilgisi ve söz dizimi kitaplarında bu dizileri Ergin (1993), Banguoğlu (1998), Ediskun (1999), Şimşek (1972), Kükey (1975), Korkmaz (2003), Kahraman (2009), Karaörs (1993), Eker (2003), Delice (2003), Karahan (2004), Karaağaç (2009), Özçelik-Erten (2005), Yaman (2000), Cemiloğlu (2001), Kültürel (2009) takısız ad tamlaması olarak incelemeler.

Türk Dili, Türk Dili Dergisi, Çağdaş Türk Dili, Dil Dergisi dergilerindeki takısız ad tamlaması tartışmalarına makaleleriyle katılan ve takısız ad tamlaması kabul edilen söz dizilerini sıfat tamlaması sayan dilcilerin öne sürdükleri görüşleri maddeler hâlinde özetliyoruz:

1- *Taş köprü* dizilişi “taştan yapılmış köprü” olarak açıklabilir. -mış sıfat fiil ekli grup *köprü*yü niteleyen bir sıfattır. Bu durumda *taş köprü* bir kısaltılmış biçim olarak sıfat tamlamasıdır (Zülfikar 1995, Kahraman 1995).

2- ... *ceket / Ceket* ...(dir). İki boşluktan birini doldurma özelliği olan kelimeler sıfat olabilir. *Deri* birincisini doldurabilir: *deri ceket, *ceket deridir. sarı* ikisini de doldurur: *sarı ceket, ceket sarıdır*. Dolayısıyla *deri* ve *sarı* sıfattır (Balcı 1995).

3- *Toplumbilim, kökenbilim* örnekleri aslında ad tamlamalarıdır. Doğru ve kurallı biçimleri *toplum bilimi, köken bilgisidir. Radyo Tek, Radyo Birlik* örnekleri ise yabancı dillerin etkisiyle ortaya çıkmış, Türkçeye yabancı kalıplardır (Zülfikar 1995).

4- Sıfatları çok boyutlu (biçim, anlam, işlev, kullanım) değerlendirmek gerekir. *Demir kapı* ve *domates salçası* dizilerinin tamladıkları adla ilişkileri benzerdir. *Demir* yerine *kırmızı* koyabiliyoruz. Ancak *kırmızılı* (kapı) dediğimizde biçim benzerliği yok oluyor. Yani ad olan bir kelime yerine (demir) sıfat olan bir kelime (kırmızı) konabiliyor: *demir kapı > kırmızı kapı, kırmızılı kapı*. Ancak ad olduğu belli olan *domates* yerine *kırmızı* koyamıyoruz: *domates salçası > *kırmızı salçası, *biberli salçası*. Bu nedenle *demir* ve *domates* aynı tür içerisinde ele alınamaz ve *taş köprü, dilbilim* gibi belirtisiz ad tamlaması olsaydı iyelikli biçimi de kabul edilebilir olurdu, oysa yanlış bir yapı ortaya çıkıyor: *dil bilimi, *taş köprüsü* (Balcı 2001).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

5- İsim tamlamalarında birbirinden ayrı iki varlık ya da kavramın birbiriyle ilişkisi söz konusudur. Oysa *taş köprü* örneğinde tamlayan tamlanandan bağımsız bir varlık değildir. *Taş* ve *köprü* biçiminde iki ayrı varlık arasında bir ilişki kurulmamıştır. İsim tamlaması olması için böyle bir ilişki olmalıdır (Kahraman 1995; Balcı 1995).

6- İsim tamlamasında tamlayan-tamlanan ilişkisi vardır ve bu ilişki iyelik ekiyle³ sağlanır. Bu yapılar da bu ek yoktur. Bu nedenle ad tamlaması olamaz (Zülfikar 1995; Kahraman 1995; Balcı 1995).

7- Derecelendirilmeyen sıfatlar da vardır: *canlı hayvan*, *burma bıyık* vb. Derecelendirilmeme bunların sıfat tamlaması olduğu gerçeğini değiştirmez (Türkseven 1995).

8- **demir büyük kapı* dizisinin yanlış olmasının nedeni *demir*'in ad olması değil içkinliktir (inherent). Anlam açısından tamlanana daha yakın/içkin olan tamlayan konum olarak daha yakındır. İngilizcedeki **a wooden big bridge* de yanlıştır. Oysa *wooden* “ahşap” çok net bir biçimde tür olarak sıfattır. Bu dizinin yanlış olması onun ad olduğu anlamına gelmez (Balcı 2001).

9- Nasıl sorusuna bu sıfatlar da cevap verebilir: *Nasıl köprü istiyorsunuz? Geniş / sağlam / asma / tahta köprü istiyoruz.* (Balcı 1995).

10- *Demir* ve *demirli* arasında sıfat olma bakımından fark yoktur. Her ikisi de sıfattır. (Balcı 2001).

11- Anlam açısından bir kelimenin türünü saptamak güçtür. Kelimeler biçim, işlev ve söz dizim özellikleri bakımından tür değiştirebilirler. Örneğin *sarı* ve *taş* hem ad hem de sıfattır. Kullanım yerine göre değer kazanırlar (Balcı 2001).

12- Sıfat tamlamalarının da olumsuz yapılmayanları vardır: *yetkin önerme*, *kırık cam*. Olumsuz *yetkin olmayan önerme* olarak ifade edilirse *cam kavanoz* da *cam olmayan kavanoz* olarak olumsuz yapılabilir (Büker 1995).

13- Eski Türkçe ve orta Türkçedeki *Ötüken yış* “ötügen ormanı”, *tivi kuş* “deve kuşu” gibi yapılar bugünkü sınıflamaya örnek olamaz, bugünkü canlı dil bizim için önemlidir (Zülfikar 1995).

14- +DAn eki olsa da *cam kavanoz* ve *camdan kavanoz* aynı şey değildir. Aynı kökten farklı sıfatlar üretmek kelimeden kelimeye değişir. Bu takırsız tamlama için bir kural olamaz (Büker 1995).

2. Tartışma

Yüksek öğretim öncesi kurumlarda tartışma konusu olarak önemini hâlâ korusa da takırsız ad tamlaması tartışmasının son yıllarda akademik yayınlarda yapılmadığı, araştırmacıların çoğunun bu söz dizilerini sıfat tamlaması olarak ele aldıkları görölmektedir. Konunun yalnızca söz dizimiyle ilgili olmadığı, biçim bilgisi boyutunun da tartışmaya açık olduğu ortadadır. Bu bölümde ilk olarak biçim bilgisi, ardından söz dizimi boyutuyla ilgili çeşitli sorulara cevaplar aranacaktır.

2.1. Tahta kaşık dizisinde tahta sıfat olabilir mi?

Bu sorunun cevabı bizi bir başka soruya götürür: Sıfat nedir ve sıfat türünün Türkçede ve evrensel olarak özellikleri nelerdir? Dünya dillerinde kelime türlerinin farklı biçimler sergilediği bilinmektedir. Dil evrensellikleri incelemelerinde kelime türlerinin önemli bir ölçü olduğu ve dünya dillerinin sınıflandırılmasında kelime türlerinin özelliklerine büyük önem verildiği görölmektedir.⁴ Sıfatların konu

³ Efrasiyap Gemalmaz, ad tamlamasında ana unsurun aldığı ekin iyelik eki sayılamayacağını, bunun belirtilen eki olduğunu savunur. Buna göre ad tamlamalarında ikinci öğe önce belirtilen eki daha sonra iyelik eki alır: *benim kitab + ı* (belirtilen eki) + *m* (iyelik eki). Ancak üçüncü kişide iyelik eki yoktur, sadece belirtilen eki vardır: *onun kitab + ı* (belirtilen e.) + 0 (eksiz iyelik), *masa + sı* (belirtilen) + 0 (eksiz iyelik). Daha geniş bilgi için bkz: Gemalmaz (1996, 1997); Alyılmaz (1994). Grönbech iyelik eki adlandırmasının dar bir adlandırma olarak kabul eder ve iyelik eki olarak kabul edilen eklerin aslında bir tür harf-i tarif olduğunu ileri sürer (Grönbech 1995: 84).

⁴ Dil evrensellikleri incelemelerinde dünya dillerini kapsayan genel kurallar ortaya konmaya çalışılır ve bu kurallara göre tipolojik sınıflandırmalar yapılır. Greenberg (1963) ve Chomsky (1957) dünya dillerinin özelliklerinin tipolojik haritalarının çıkarılması için başlangıç noktaları kabul edilir (Christiansen-Collins-Edelman 2009b: 3-4). Bir “puzzle”ı andırır biçimde çok

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

edildiği ilk evrensellik incelemelerinde bazı dünya dillerinde sıfat kategorisinin bulunmadığı, bu kategorinin ad ve fiillerle karşılandığı⁵ ifade edilmişse de yeni çalışmalarda sıfat kategorisinin tüm dünya dillerinde bir biçimde bulunan bir kategori olduğu görüşü öne çıkmıştır (Baker 2003: 238-263; Dixon 2004: 14-28, 44-46; Hofherr 2010: 1). R. M. Dixon tüm dünya dilleri için tartışmasız üç kelime türü olduğunu ileri sürer: ad, fiil ve sıfat⁶. (Dixon 2004: 1-2). Dünya dilleri içinde sıfat kategorisine sahip olanlar da farklı özellikler sergiler. 3-4 ögeli sıfat kategorisine sahip diller olduğu gibi, yüzlerce ögeden oluşan sıfat kategorisine sahip diller de vardır. Tüm bu dillerin ortak yanı sıfatların ad ve fiillerden türemeleridir. Dixon (2010)'a göre sıfatlar gramerde tipik olarak iki rol üstlenir: 1. Belirli bir özelliğin bildirilmesi: Bu kullanımda sıfat yüklem ögesidir. *My father is tall*. "Babam uzun." 2. Bir ad öbeğinde (noun phrase) baş adın (head noun) nitelenmesi: Sıfat addan önce veya sonra gelerek niteleme işlevi görür. *The tall man laughed*. "Uzun adam güldü." Bu iki özellik dışında yalnızca karşılaştırmalarda sıfatları kullanan, fiilleri de sıfatlarla (herhangi bir türetme işlevi olmaksızın) niteleyen (Örn. Türkçe, sıfat: *güzel kız*, zarf: *güzel konuştu*), sıfatı cins ve duruma göre çeken diller vardır (Dixon 2004: 10-11). Sıfatların söz diziminde niteledikleriyle olan dizim ilişkisi de farklılık gösterir. Bazı dillerde sıfat addan önce (S > İ), bazı dillerde addan sonra (İ > S), bazı dillerde ise her iki biçimde de kullanılabilir. İ > S dizilişinin tüm dünya dillerinde daha yaygın bir diziliş olduğu Dryer (2005: 355) tarafından belirtilir.⁷

Kelime türlerinin tespitinde kabaca iki geleneksel bakış açısının varlığı öteden beri bilinmektedir: 1. Biçim odaklı bakış 2. Anlam odaklı bakış⁸. Baker (2003: 265-266) de benzer biçimde iki yaklaşım belirler, bunlardan ilki olan *biçim bilgisi merkezli* (morphocentric) yaklaşıma göre sınıflar kök ve çekimli biçimler temelinde ele alınır. Yapısalcı ve betimleyici gramerlerde özellikle sentetik veya eklemeli diller buna göre incelenir. İkinci yaklaşım olan *söz dizimi merkezli* (syntactocentric) yaklaşıma göre ise sınıfların belirlenmesinde öbek (phrase) ilişkileri ön plandadır. Buna göre İngilizce'de *Mary runs every morning* "Mary her sabah koşar" cümlesinde *run* "koşmak" bir fiildir, ancak *Mary goes for a run every morning* "Mary her sabah koşuya gider" cümlesinde *run* addır. Bu yaklaşıma göre söz dizimsel öbekler (syntactic phrases) kategorileri belirler (Baker 2003: 266).

Türkiye gramerciliğinde biçim ve söz dizimi ya da biçim ve anlam ölçülerinin karışık olarak kullanıldığı görülür. Baker (2003)'ün yukarıdaki örneğine benzer biçimde söz dizimi ölçütü ağırlıklı olarak kullanılır. Buna göre *Güzel bir araba* örneğinde *güzel* sıfat iken, *Güzel konuştu* cümlesinde zarf, *Araba güzeldi* dizisinde ad olarak nitelenir. Bu bakımdan konumuz olan sıfat kategorisinin belirlenmesinde Türkiye gramerciliği ölçü olarak çoklukla söz dizimini almıştır, diyebiliriz. Evrensellik incelemelerinde "*Güzel araba*" ve "*Araba güzeldi*" örneklerindeki *güzel* kelimeleri sıfat kabul edilir (Baker 2003: 31; McNally - Kennedy 2008b: 3; Rijkhoff 2010: 232-233)⁹.

güç sınıflandırılan bir kategori olduğu (Kiparsky 2008: 27), dünya dillerinde farklı dizilişlerle adları niteleyebildikleri (nitelediklerinden önce ya da sonra gelme, çekime girme vb.) (Lahiri-Plank 2009: 45-46, Magni 2009: 235) belirtilen sıfatlar gösterdikleri bu çeşitlilikle evrensellik incelemelerinde tartışmalı öğelerden olmuştur (Dil evrenselliği ve tipolojik haritalar için bkz. Comrie 2005, Croft 1990, Song 2001, Haspelmath vd. 2005, Mairal 2006, Shopen 2007, Christiansen vd. 2009a, Scalise vd 2009, Wohlgemuth 2010).

⁵ Sıfatların adlar ve fiillerle karşılandığı diller bulunduğu kabulünü Baker (2003) söz konusu diller üzerinden tartışır ve bu dillerde de sıfatların olduğu sonucuna ulaşır. İlgili tartışma için bkz (Baker 2003: 263).

⁶ Bu üçlü ayrımın tartışmalı olduğunu belirtmemiz gerekir. Ad, fiil ve sıfatların bazı dillerde birbirinden ayrılmadığını, bazı dillerde ise sıfat kategorisinin bulunmadığını ifade eden araştırmacılar da vardır (Dryer 2005: 353; Mairal-Gil 2006b: 10; Hengeveld 2006: 65; Ramat 2009: 7; Rijkhoff 2010: 226). Kelime türlerinin dünya gramerciliğindeki tarihi gelişimiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz (Rauh 2010).

⁷ İsim birden fazla sıfatla nitelenebilmektedir. Dixon (2004: 10) bu durumda sıfatların bildirdikleri kavramlara göre şu sırada dizildiklerini belirler: Değer, boyut, fiziki özellik, hız, insani özellikler, yaş, renk. Sıfat addan sonra geliyorsa bu sıralama tam ters biçimde dizilir. Renk bildiren sıfatlar ada her durumda en yakın öge olma eğilimindedirler.

⁸ Rauh (2010: 28-30) bu iki bakış açısından ilkinin filolog bakışı, ikincisini felsefe ve mantık temelli semantik bakış olarak niteler ve bu geleneksel bakış açılarını değerlendirir. Ayrıca Rauh (2010) kategorilerin yeni teorilere göre nasıl ele alındığı konusu için de önemli bir çalışma olarak incelenebilir.

⁹ Sıfatların addan önce gelebilmeleri ve yüklem olabilmeleri çeşitli çalışmalarda ayrı bir özellik olarak incelenirse de McNally-Kennedy (2008b: 3) "Eski isim" ve "İşim eskidir" dizilerinin farklı anlamları işaret ettiği tartışmasını yapar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

Kelime türlerinin belirlenmesi yalnızca Türkiye dilciliğinde değil, dünya dilciliğinde de önemli bir tartışma konusu olmuştur. İstisnayı dışlayan, kapsayıcı bir ölçü bulmak güçtür. Dünya dillerinin hepsi için biçimsel bir ölçü bulma çabasının olumlu sonuç verdiğini söylemek zordur. Aynı biçimde anlam-kategori ilişkisi de çok tartışmalıdır, hatta dünya dillerindeki kelime türlerini kapsayacak anlam temelli bir ölçü bulunamayacağı görüşü çeşitli araştırmalarda sıklıkla tekrar edilmektedir.¹⁰

Dünya dillerindeki sıfatları belirlemek için biçim ve anlam boyutları dikkate alınarak çeşitli ölçüler belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak evrensellik incelemelerinde sıfat kategorisinin ad ve fiile göre çok daha güç belirlenen bir leksik kategori olduğu vurgulanır. Baker (2003: 238)'e göre diğer kategoriler içerisinde en çok farklılık gösteren ve en az evrensel ("the most varied and least universal") olan kategori sıfat kategorisidir.

İncelediğimiz çalışmalarda sıfatların evrensel nitelikleriyle ilgili olarak verilen ölçülerin belli başlılarını şu şekilde sıralıyoruz:

1. Sıfat kategorisinin anlam olarak tüm dillerde aynı anlam özelliklerini karşıladığı söylenemese de geleneksel olarak sıfatlar nitelik (property) kavramıyla ilgilidir ve nitelik bildirirler (Pustet 2005).
2. Sıfatların bildirdiği kavramlar şunlardır: Değer (value) "iyi, kötü vb.", boyut (dimension) "uzun, kısa vb", fiziki nitelik (physical property) "sert, yumuşak", hız (speed) "hızlı, çabuk", insani özellikler (human propensity) "zeki, mutlu vb." yaş (age) "yaşlı, genç vb.", renk (colour) "kırmızı, yeşil vb." (Dixon 2004).
3. Niteleyici olan sıfatlardır ve yan yana birden fazla sıfat bu görevle kullanılabilir. Bazı dillerde bir ad öbeğinde (noun phrase) niteleyici gibi görünen adlar olsa da sıfat olmadıkları birden fazla adın niteleyici olarak kullanılamamasıyla ortaya çıkar. Türkçeye uyarlırsak *tahta kaşık* dizisinde niteleyici gibi gözükten yalnızca tek bir ad (tahta) vardır. Ancak aynı cinsten ikinci bir niteleyiciye dizi izin vermez: **Demir, tahta, cam kaşık* vb. Sıfat olsaydı birden fazla niteleyici olabilirdi: *güzel, yeşil, sevimli kaşık* vb.¹¹ (Dixon 2004).
4. Sıfatlar göreceli zaman dengesi (intermediate time-stability), değişmezlik (stativity) ve ilişki kurma (relationality) özelliklerine sahiptir. Buna göre *gri* sıfatı bir ev için kullanıldığında uzun bir zaman dilimini, hava durumu için kullanıldığında günlük, belki de anlık bir zaman dilimini bildirir (göreceli zaman dengesi). Bazı sıfatlar devamlılık bildirir. *Yeşil* sıfatı bir kişinin göz rengi olarak sürekli bir duruma göndermede bulunur (değişmezlik). Bütün sıfatlar ilişki kurar. Mutlaka doldurması gereken bir ilişki ögesi (sağında ya da solunda) bulunmalıdır: *Kitap kırmızıdır* ya da *kırmızı kitap*. *Kırmızı* sıfatı *kitap* ile doğrudan bir ad öbeği içinde ya da cümlede yüklem olarak ilişki kurar (ilişki kurma) (Pustet 2005).

¹⁰ Leksik kategorilerin anlamsal temelleri olduğu görüşü Antik Yunan gramerlerine dayanmakla birlikte bugün çok eleştirilen ve dünya dillerinden getirilen örneklerle zayıflatılan bir görüştür. Aşağıda 2. maddede verilen Dixon (2004: 10)'un sınıflandırması genel bir çerçeve çizmekle birlikte kesin olmaktan uzaktır. Baker (2003: 290-291)'de kategori ve anlam uyumazlıkları dünya dillerinden getirilen örneklerle sergilenir. Mesela, İng. *big* "büyük" bir sıfatken, onun Edo'daki karşılığı *kpolo* bir fiildir. İng *intelligent* "bilgili, aydın" sıfatken, Chichewa'daki karşılığı *nzeru* bir addir. Mesela İngilizcede *shirt, hat, gloves* gibi farklı giysi adları varken, Mohawk dilinde bunların İngilizcede ancak söz dizisiyle karşılanabilecek fiilleri vardır "vücuda giymek", "ele giymek", "başa giymek" vb. Örneklerden de anlaşılacağı üzere bir kategorinin tüm dünya dillerinde aynı anlam özelliklerini gösterdiğini kesin olarak ifade etmek mümkün değildir. Bu sonuca ulaşanlardan biri de Anderson (1997: 2)'dir. Ayrıca farklı kategorilerdeki kelimelerin aynı anlam için kullanılabilmesi de bu ilişkiyi şüpheli kılar: *Chris is hungry / Chris hungers / Chris has hunger*. Bu cümlelerde Chris'in aç olduğunu bildirmek için sırasıyla sıfat (hungry), fiil (hunger) ve ad (hunger) kullanılmıştır (Baker 2003: 291-292).

Kavramsal karakterizasyonların yalnızca dil ediniminde önemli rol oynadığı, kategorilerin dil ediniminde, kesin sınırları olduğu ifade edilir: İsim: gerçek fizik nesne (solid physical object) - Fiil: dinamik fiziksel olay (dynamic physical event) - Sıfat: değer, renk, yaş, fiziksel boyut (value, color, age, or physical dimension). Ancak bu sınıflamalar da kavramlardan kategorilere gidiliştir, kategorilerden kavramlara değil. Bu yön tayinleri, çocuğun grameri ediniminde bir yoldur ancak son gramer (final grammar) için belirleyici değildir. Baker (2003), Macnamara (1982)'den bir alıntıyla durumu özetler: "Çocuk gramere anlam merdiveniyle tırmanır, daha sonra merdivene tekmeyi vurur." (Baker 2003: 296-297).

¹¹ *Taş* ve *odun* gibi kelimelerin ad niteleyicisi gibi kullanıldığı çeşitli yerli dillerinden örnekler için (Dixon 2004: 22-23).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011

5. Sıfatların derecelendirilebilmesi evrensel özelliklerindedir. İsimler derecelendirilemez: *Güzel kız* > *en güzel kız / araba* > * *en araba*. (Dixon 2004, Crystal 2008, Trask 1999, Bussmann 1996).

6. Dünya dillerinde adlardan türeyen sıfatları, “asıl sıfatlar” diyeceğimiz diğer sıfatlardan ayıran farklı özellikler vardır:

a. Bitişiklik (adjacency): *the popular corporate lawyer* “ünlü şirket avukatı”, **the corporate popular lawyer* örneğinde dizimde bir değişim olduğunda anlam bozulmuştur, çünkü asıl sıfatlar değil ad kökenli sıfatlar kullanılmıştır.

b. Derecelendirici (intensifier): *the electric train* “elektirikli tren”, **the very electric train*. *Electric* “elektirikli” asıl sıfat olmadığı için derecelendiren bir kelime (*very* “çok”) geldiğinde dizim yanlış olur.

c. Karşılaştırma (comparison): *a medical examination* “tıbbi deney”, **a more medical examination*. Asıl sıfatlar karşılaştırılma özelliğine sahipken, ad kökenli sıfatlar karşılaştırmalarda kullanılamaz (*more* “daha” kullanılamaz).

d. Yüklem (predicate): *the presidential election* “başkanlık seçimi”, **the election is presidential*. Asıl sıfatlar yüklem olarak kullanılabilir, ad kökenliler kullanılamaz (Rijkhoff 2010).¹²

Başlıktaki soruyu takip ederek ulaştığımız dünya dillerinde sıfat türünün özellikleri konusu bütün dile dair sınıflandırmalarda olduğu üzere soyut bir düzlemle ilgilidir. Ancak kelimelerin sınıfları olup olmadığı fiziksel-biyolojik temelleri de olan bir konudur. Bir dili ana dili olarak edinmiş olan herkesin belli bir kelime listesindeki kelimeleri doğru olarak türlere göre gruplayabildiği bilinmektedir. Ayrıca beyin kanaması, beyin tümörü ve çeşitli kazalar nedeniyle dil yitimine (afazi) uğrayan kimi hastalarda belli kelime türlerinin kayba uğradığı, hastaların yalnızca belli türde kelimelerle (örneğin yalnızca adlarla) konuşabildiği görülmektedir (Huber 2008: 219-220). Bu veriler kelime türlerinin beyinde farklı yerlere depolandığını göstermekte, kelime türü tartışmasının somut temellerinin de olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Türk gramerciliğindeki takısız ad tamlaması tartışmasının temelinde de ad ve sıfat kategorilerinin kolay ayrılabilmesi yatmaktadır. Dünya gramerciliğinde de adların sıfatlardan ayrılması uzun süre, başarılı bir ölçü esas alınarak, sağlanamamıştır. Panini'nin Sanskrit gramercisinde, sonra Latin ve eski Yunan gramercilerinde bu ayırım yoktur. İlk kez M. S. 1300'lerde yaşayan Erfurtlu Thomas gramercisinde sıfatların cinsiyet çekimine sahip olmadığı biçiminde bir kural koymuştur (Baker 2003: 193; Dixon 2004: 12). Daha sonra Fincede cinsiyet olmadığı için daha belirleyici bir ölçüyü O. Jespersen koymuştur: İsimler derecelendirilemez, sıfatlar derecelendirilebilir (Jespersen 1924: 72-81).¹³

Tahta kaşık, cam kavanoz, demir kapı vb. örneklere gelince bizce sorun bakış açılarının ya da ölçülerin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Biçim ve anlam ölçüleri ayrı ayrı uygulandığında farklı sonuçların ortaya çıkması doğaldır. Bu tartışmada her iki tarafın bakış açısı ölçüleri bakımından doğru ve tutarlıdır. Biçimi esas alan dilcilere göre ikinci öğede iyelik eki yoktur, dolayısıyla ad tamlaması diyebilmek için gerekli şart yoktur. Bu dizileri sıfat tamlaması olarak değerlendirebilmek için yalnızca biçime göre bir yorum yapmak gerekir. Oysa tartışmalarda bu dizileri sıfat tamlaması olarak kabul eden kimi dilciler anlamı (iç yapı) da bir dayanak olarak kullanmaktadırlar: “*Tahta kaşık* aslında iç yapıda *tahtadan yapılmış kaşık* olarak açılır, bu da bu dizilerin sıfat tamlaması olduğunu gösterir” yargısını ileri süren bir biçimci anlayış kendisiyle çelişmektedir. İç yapı (anlam) ancak ad tamlaması görüşündekilere

¹² Bu özelliklerin de bütünüyle evrensel olduğu söylenemez. Mesela “bazı sıfatlar hem ad niteleyicisi hem yüklemcil (predicative) olabilirken (responsible) bazıları bu özelliğe sahip değildir ve ayrıca derecelendirilemez” eleştirisi sıklıkla dile getirilir (örn *The former basketball player* “eski basketbol oyuncusu”, **The basketball player was former* “basketbol oyuncusu eski”). (McNally - Kennedy 2008b: 3, Bussmann 1996: 20).

¹³ Baker (2003) ve Dixon (2004) tarafından konulan sıfatların diğer ayırıcı özelliklerinin ve derecelendirilebilme kriterinin eleştirisi için bkz (Hofherr 2010; Doetjes 2010).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

veri sağlar. Çünkü onların ölçüsüdür. *Senin kaşığın* dizisini de *Senin olan kaşık* olarak açabiliriz ve bu durumda ad tamlamasının varlığı tartışılır bir duruma gelir.

Tartışmada anlam ölçü alındığında bu dizideki ilk öğeleri sıfat kabul etmek ne derece mümkündür? Sıfatlar soyuttur. En önemli anlam özellikleri belki de budur. Ancak niteledikleri bir varlık üzerinden somutlaşırlar. Dixon (2004)'te verilen anlam özelliklerinin hepsi soyut nitelikler sergiler. Anlamsal olarak derecelendirilebilmeleri de bununla ilgilidir. Somut bir varlığın dahası, eni olamaz: **En tahta, *daha tahta*. Bu anlamda bir ad mecazi bir kullanımla dizide geçmiyorsa (*aslan asker* vb.) sıfat olma özelliğini kazanmış mıdır, kazanmamış mıdır? Bizce *tahta kaşık* tamlamasında *tahta* sıfat olamayacak kadar somuttur.

“*Tahta kaşık* dizisi ad tamlaması olamaz çünkü ad tamlamasında iki ayrı ad söz konusudur ve iki ad birleşerek tek bir varlığı işaretler, tamlayan tamlanandan bağımsız değildir.” ifadesi de anlam boyutuyla ilgilidir. *Domates çorbası* da tamlayanın tamlanandan bağımsız olmadığı benzer bir kuruluştadır. Bu durumda buna da sıfat tamlaması demek gerekir ki böyle bir öneri de yapılmıştır (bkz Akman 2004). Ölçü anlam olduğunda bu dizilerdeki ilk öğelerin *güzel kaşık* dizisindeki *güzel* ile aynı kategoride işlenmesi bizce güçtür.

Bu dizilerin adlandırılması farklı bir konudur, ilk öğelerin türünün ne olduğu ayrı bir konudur. Türkçenin tamlama sistemi ya da öbeklerin adlandırılması belirli kurallara bağlanmıştır ve bu kurallar çoklukla biçim esaslıdır. Biçim daha sağlam veriler sunan, sınıflamalar için daha uygun bir ölçüdür. Bu nedenle ad tamlaması ölçüsünün iyelik eki olması da bu tamlamaları ad tamlaması yapmamaya yeterlidir bizce. Ancak bu dizilerin iyelikli ad tamlaması kuruluşunda olmaması sıfat tamlaması oldukları anlamına gelir mi? Ayrıca ölçüyü biçim olarak aldığımızda ortaya çıkan bazı konulara da çözüm üretmemiz gerekmektedir. Biçim ölçüsü kullanıldığında “Çok güzel konuştu” cümlesindeki *çok güzel* dizisi de sıfat tamlaması kabul edilmek zorundadır. *Tahta kaşık* ve *çok güzel (konuştu)* dizileri biçim ölçüsüne göre aynı diziliştedir. Ancak bu diziliş ilk öğelerinin sıfat olduğu sonucunu bizce doğurmaz. İsim tamlaması ve sıfat tamlaması seçenekleri dışında bir seçenek daha olmalıdır. Türkiye Türkçesinde ortaya çıkan yeni dizilişler olduğu gibi, tarihi metinlerde de biçim ölçüsü kullanılarak oluşturulan bu iki seçeneğe uymayan dizilişler vardır. Bu durumda bir başka soru ortaya çıkmaktadır:

2.2. Söz konusu yapılar söz dizimi temelinde nasıl adlandırılmalıdır?

Türkiye gramerciliğinde öbekler adlandırılırken genellikle yardımcı öğelere göre bir adlandırma yapılmaktadır. *Tahta kaşık* dizisi biçim ölçüsüne göre sıfat tamlaması kabul edilirken ana öğe olan *kaşığın* değil, yardımcı öğe olan *tahtanın* kelime türüne göre adlandırma yapılmaktadır. Doğal olarak da *tahtayı* sıfat kabul ederken bir kargaşa doğmaktadır. *Tahta* söz diziminden bağımsız olarak bir addır. Söz diziminde bir addan önce geldiğinde “sıfatlaşmış” ise, söz dizimine göre bir tür değişimine uğramıştır. Yani belirleyici olan söz dizimidir. Sınıflandırma yapılırken daha kapsayıcı ve tartışmaya mahal bırakmayacak ölçüler kullanılmalıdır ve konulan ölçü mümkün oldukça kelimelerin genel tür özellikleriyle uyulmalıdır. Bu anlamda *tahta kaşık* dizisi sıfat tamlaması olarak kabul edilecekse, *tahta* kelimesinin sıfat türünün genel özelliklerinin çoğunu taşıması gerekir. Yukarıda da tartışıldığı üzere *tahta* bizce sıfat türünün genel özelliklerini (soyutluk, derecelendirilme vb) taşımamaktadır.

Sorunun cevabını tartışılan söz dizileri ve benzer yapıların sıralandığı aşağıdaki örneklerden yola çıkarak arayalım:

1a. Kadın çorabı	b. Domates çorbası	c. Yün çorap d. Domates çorba
2a. Kadın çorap	b. Baş örtü	c. Pera Palas

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

3a. Devlet eski bakanı	b. Kamu iktisadî teşekkülü ¹⁴
4a. Eski devlet bakanı	b. Taze meyve hali
5a. Ötüken yış “Ötüken ormanı”	b. Tivi kuş “deve kuşu”

Yukarıdaki dizilerin tümünde ana öge, gelenekselleşmiş biçimiyle söylersek tamlanan öge addır ve Türkçe söz diziminin genel dizilişi uyarınca sonda yer almaktadır. Söz dizilerini biçim ve anlam olarak ele aldığımızda farklı özellikler gösterdiklerini görüyoruz.

1. dizide biçim olarak iki farklı yapı vardır. 1a ve 1b yalnızca ikinci öğelerin ek aldığı dizilerken, 1c ve 1d her iki ögenin ek almadan tamlama kurduğu dizilerdir. Gramer geleneğimizde 1a ve 1b örnekleri belirtisiz ad tamlaması olarak adlandırılır. Ölçü ikinci ögenin ek almasıdır. 1c dizisi için takısız ad tamlaması ve sıfat tamlaması tartışması yapılırken, 1d dizisinin yabancı etkiler sonucu ortaya çıktığı, doğrusunun 1b biçiminde olması gerektiği görüşü hakimdir. Ancak nedeni her ne olursa olsun 1d tipindeki dizilerin de düzeltilmeden gramerlerde incelenmesi gerektiği görüşünü ifade eden dilciler de olmuştur. Bu diziyi anlam olarak ele aldığımızdaysa 1b,1c ve 1d dizilerinin aynı anlam özellikleri gösterdiğini görüyoruz. a ve b aynı biçim özelliklerine sahipse de farklı anlam ilişkilerine sahiptirler¹⁵.

2. dizide sadece eksiz adlardan oluşan örnekler yer almaktadır. Bu örnekler gramerlerde genellikle ilk dizideki 1d örneğine benzer olarak belirtisiz ad tamlamasının kısaltmış biçimleri olarak ele alınır. Köken olarak bu doğruysa da eş zamanlı bakış açısıyla gramerin yazıldığını düşünürsek bu tip yapıların da bir biçimde sınıflandırmalara dahil edilmesi gerekmektedir. İlk ögeler sıfat değildir ve öbek iki addan oluşmaktadır. 5. dizideki tarihi metinlerden alınan örnekler 2. dizidekilerle aynı anlam ilişkisi sergilemese de Türkçe söz diziminin geçmişinde de iki adın eksiz öbek kurabildiğini görmek bizce “Türkçede böyle bir kuruluş yoktur” yargısını şüpheli kılmaktadır.¹⁶ Ayrıca Eski Türkçenin dil bilgisi yazılırken bu dizilişler için sıfat tamlaması mı demek gerekir? Belirtisiz ad tamlamasının kısaltmış biçimi olsa da¹⁷ Türkçenin izleyebildiğimiz bütün yazılı tarihi boyunca karşılaştığımız bir söz dizimi ögesini “Aslında bunun doğru biçimi belirtisiz ad tamlamasıdır.” ifadesiyle tashih ederek vermek bizce tasviri/betimleyici bir gramere uygun değildir. Art zamanlı bir bakışla kökeni verilse de eş zamanlı bir sınıflandırma yöntemiyle diğer söz dizileri gibi tasnif edilmelidir. Türkçenin art zamanlı ve eş zamanlı metinlerinde bu yapıda kurulmuş pek çok örnek bulmak mümkündür. Gramer yazarı -Türkçe dışındaki dillerin etkisiyle ortaya çıkmış da olsa- “gramerin görevi dile yön vermek değil, dili doğru betimlemektir” anlayışıyla bu yapıları bir biçimde eserine yansıtmalıdır. Benzer kaygıların 3 ve 4 nolu dizilerde yer alan örnekler için de yaşandığı görülmektedir. Bilindiği üzere belirtisiz ad tamlaması kuruluşu araya sıfat girmesini engeller, sıfat ancak tamlamanın bütününe niteleyebilir ve tamlamanın başına gelir: *futbol topu, üç futbol topu, *futbol üç topu* 3a’daki örnekte ise sıfat ikinci öğeden önce kullanılmıştır. Bu yapı Türkçenin genel söz dizimi kullanımına aykırıdır ve “masa başı üretimi” olarak değerlendirilir. Bizce de bu genel Türkçe için yanlış bir kullanımdır.¹⁸ Bu kullanıma göre gramer yazmak ve buna göre kural belirlemek Türkçeyi çok iyi betimleme kaygısına ters düşer. Ancak 3b örneği de gösteriyor ki bazı kullanımlar nedense genel yapıya uymamasına rağmen tutmakta ve konuşurlarca yadırganmamaktadır¹⁹. *Kamu teşekkülü* tamlamasının araya *iktisadî* sıfatını alması, sadece bir yanlışlık olarak görülmemeli, konuşurun neden böyle bir tercih yaptığı ele alınmalıdır. Sıfatların öbeklerdeki kullanımı tek boyutlu değildir. Yukarıda belirtisiz ad tamlaması dizilişinde sıfatın tamlamayı nitelediği 4a örneğiyle gösterilmiştir. Ancak 4b örneği sıfat öbek ilişkisi bakımından yine farklı bir durum sergilemektedir. *Taze*

¹⁴ *Kamu iktisadî teşekkülü* örneği Özsoy (2004: 254)’ten.

¹⁵ Ad tamlamalarındaki anlam özellikleri için bkz (Demir 2007b).

¹⁶ Orhun yazıtlarındaki bu dizilişteki yapılar için bkz (Alyılmaz 1994).

¹⁷ *Ötüken yış, tivi kuş* dizilişlerinin belirtisiz ad tamlamasının kısaltmış biçimi olması da bizce tartışmaya açıktır. Bugün bu dizilerin belirtisiz ad tamlaması biçiminde kuruluyor olmaları (*Ötüken ormanı, deve kuşu*) binlerce yıl önceki kullanımlar için, bir veri olmakla birlikte, kesin bir dayanak olamaz.

¹⁸ Bu söz dizilerinin değerlendirilmesi için bkz: (Aydın 1993, Sezer 1994, Korkmaz 1995, Özsoy 2004).

¹⁹ Yadırganmasa da bu kuruluşta farklı dizilişlerin görülmediği, birkaç kullanımla kısıtlı kaldığı görülmektedir. Özsoy (2004: 254) bu kısıtlılığı “yapının dilin evrensel yapısına karşı geliyor olması” ile açıklar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

olan *meyve hali* değil, *meyvedir*. Yani nitelenen tüm tamlama değil, yalnızca ilk ögedir. Bu de belirtisiz ad tamlaması – sıfat ilişkisi için farklı bir örnek sunar.

Görüldüğü üzere ad – ad ve sıfat – ad ilişkileri Türkçede çok farklı biçim, anlam ve diziliş olanakları sunar. Bu dizilişler söz diziminde istisnayı dışta bırakan, gramerin diğer alanlarıyla (biçim bilgisi, ses bilgisi) çelişmeyen, dünyadaki dil incelemelerinde kullanılan ölçülerle de uyuşan bir adlandırmayla ele alınmalıdır.²⁰ Bu adlandırma da yönetilen/yardımcı ögeye göre değil, yöneten/ana ögeye göre olmalıdır. Dünya dilciliğinde ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerindeki dil bilgisi geleneğinde öbekler çoklukla yöneten ögeye göre sınıflandırılmaktadır (Kerimoğlu 2006a: 37-52; Erdem-Sarı 2010)²¹. Bu ölçüye göre yukarıdaki söz dizileri yöneten ögeleri ad olduğu için ad öbeği olarak adlandırılacaktır. *Çok güzel (konuştu)* dizisinde *çok güzel* ana öge olan *güzel* zarf olduğu için zarf öbeği, *çok güzel (kız)* dizisinde ana öge *güzel* sıfat olduğu için sıfat öbeği olarak adlandırılacaktır (Ayrıntılı örnekler için Kahraman 2009; Gökdayı 2010).

3. Sonuç

İncelememizin sonucunda görüş ve önerilerimizi birkaç madde altında özetliyoruz:

1. Takısız ad tamlaması-sıfat tamlaması tartışması ölçülerle ilgili bir tartışmadır. İsim tamlamasının ölçüsü ikinci adın iyelik eki alması ise bu durumda *tahta kaşık* dizisi ad tamlaması olamaz. Sıfat tamlamasının ölçüsü her iki ögenin ek almamasıysa bu diziler sıfat tamlaması olarak adlandırılabilir. Bu ilk yorum, dış yapıya göre yapılan bir değerlendirmedir.

Ölçü dış yapı değil, iç yapı ise bu dizilerdeki ilk ögeler sıfat türünün genel özelliklerini taşımamaktadır. Bu ölçüye göre bir kelimenin tamlama ilişkisine eksiz girmesi onun sıfat olmasını gerektirmez. Söz konusu yapılarda ilk öge (*tahta, cam* vb.) sıfat olamayacak kadar somuttur ve sıfatların genel özelliklerine uymamaktadır. Bu nedenle ilk ögeler addır ve bu dizilişler ad tamlaması olarak adlandırılabilirler.

2. Öbek adlandırmaları bizce bu iki ölçüye göre de yapılmamalıdır. Bu ölçülere göre yapılan sınıflandırmalarda öbeklerin sayısı yirmiyi aşmaktadır. Dünya dilciliğinde yaygın olan ve daha açık bir ölçü içeren ana/yönetici ögeye göre adlandırma yöntemi kullanılmalıdır. Bu biçimde öbek sayısı öğretim açısından da kolaylık sağlayacak biçimde azalacaktır.

3. Önerilen bu ölçüye göre söz konusu diziler (*tahta kaşık, cam bardak* vb.) yönetici ögeler ad olduğu için ad öbeği olarak adlandırılmalıdırlar.

4. KAYNAKÇA

AKDAĞ, Mustafa (1998). “Türk Dilinin Tamlama Sistemi”. **Türk Dili** (Haziran): 501-504

AKMAN, Eyüp (2004). “Belirtisiz İsim Tamlaması mı, Sıfat Tamlaması mı?”. **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**. Ankara: TDK Yay.: 119-124

²⁰ Türkçedeki öbek adlandırmalarının dünya dil incelemeleriyle uyumadığı Gökdayı (2010) tarafından tartışılmıştır. Türkiye dilciliğindeki öbek kabullerinin genel değerlendirmeleri için bkz (Usta 2000, Ertane Baydar-Baydar 2001, Kerimoğlu 2006b, Durukan 2010).

²¹ Türkiye’de dilbilim geleneği genellikle yöneten ögeye göre öbek adlandırmalarını yapmaktadır. İncelediğimiz Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında ise bu ölçüye göre öbek adlandırmasını yalnızca Kahraman (2009) yapmıştır.

- ALYILMAZ Cengiz (1994). **Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yay.
- ANDERSON, John (1997). **The Notional Theory of Syntactic Categories**. Cambridge: Cambridge University Press.
- ATABAY, N. - ÖZEL S.- KUTLUK İ. (2003). **Sözcük Türleri**. İstanbul: Papatya Yay.
- AYDIN, Özgür (1993). “Belirtisiz Ad Tamlaması Öbeği İçinde Sıfatların Yeri”. **Dil Dergisi** (Temmuz-Ağustos): 19-22
- BAKER, Mark (2003). **Lexical Categories**. Cambridge: Cambridge University Press.
- BALCI, Tahir (1995). “Ad Takımı - Sıfat Takımı Sorunu”. **Çağdaş Türk Dili** (Ekim): 5-7.
- BALCI, Tahir (2001). “Ad Takımı-Sıfat Takımı Sorunu”. **Dil Dergisi** (Şubat): 14-17;
- BANGUOĞLU, Tahsin (1998). **Türkçenin Grameri**. Ankara: TDK Yay.
- BİLGEGİL, Kaya (1984). **Türkçe Dilbilgisi**. İstanbul: Dergah Yay.
- BOLULU, Osman (1995). “Türkçe’de Takısız Ad Tamlaması Vardır”. **Çağdaş Türk Dili** (Haziran): 33-36.
- BUSSMANN, H. (1996) **Routledge Dictionary of Language and Linguistics** (çev. G. Trauth-K. Kazzazi), London-New York : Routledge
- BÜKER, A. Cengiz (1995). “Takısız Ad Takımı Denmeli mi?”. **Çağdaş Türk Dili** (Aralık): 36-38.
- CHOMSKY, Noam (1957). **Syntactic Structures**. The Hague: Mouton.
- CHRISTIANSEN, M. – COLLINS, C. – EDELMAN, S (ed.). (2009a). **Language Universals**. Oxford: Oxford University Press.
- CHRISTIANSEN, M. – COLLINS, C. – EDELMAN, S . (2009b). “Language Universals: A Collaborative Project for the Language Sciences”. **Language Universals** (Christiansen, M.-Collins, C.-Edelman, S. (ed.)). Oxford: Oxford Uni. Press: 3-17
- COMRIE, Bernard (2005). **Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi** (çev. İ. Ulutaş). İstanbul: Hece Yay.
- CROFT, William (1990). **Typology and Universals**. Cambridge: Cambridge University Press
- CRYSTAL, David (2008). **A Dictionary of Linguistics and Phonetics**. Oxford: Blackwell
- ÇAM ÖNEREN, Ayfer (1995) “Ah Şu Takısız Tamlamalar”. **Çağdaş Türk Dili** (Aralık) : 20-23.
- DELİCE, İbrahim (2003). **Türkçe Sözdizimi**. İstanbul: Kitabevi Yay.
- DELİCE, İbrahim (1997). “Zincirleme İsim Tamlaması Teriminin Kullanımı Üzerine”. **Türklük Bilimi Araştırmaları** (Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil Armağanı): 365-369.
- DEMİR, Celal (2007a). “Türkiye Türkçesi Gramerlerinde İsim Tamlaması Sorunu ve Bir Tasnif Denemesi”. **Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, Cilt: VII, Sayı 1: 27-54.
- DEMİR, Celal (2007b). “Türkiye Türkçesinde İsim Tamlamasını Oluşturan Öğelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri”. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 2/4: 1135-1142
- DENY, Jean (1941). **Türk Dili Grameri Osmanlı Türkçesi** (çev. A. U. Elöve). İstanbul: MEB Yay.
- DIXON, R. M. – AIKHENVALD, A. (ed.) (2004). **Adjective Classes**. Oxford: Oxford University Press.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

- DIXON, R. M. (2004). “Adjective Classes in Typological Perspective”. **Adjective Classes** (Dixon, R. M. – Aikhenvald, A. (ed.)). Oxford: Oxford University Press: 1-49.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976). **Tümcebilgisi**. Ankara: TDK Yay.
- DOATJES, Jenny (2010). “Adjectives and Degree Modification”. **Adjectives and Adverbials** (McNally, L. - Kennedy, C. (ed.)). Oxford: Oxford University Press: 123-155.
- DRYER, Matthew (2005). “Order of Adjective and Noun”. **World Atlas of Language Structures** (Haspelmath, M-Dryer, M.-Gil, D.-Comrie, B. (ed.)). Oxford: Oxford University Press: 353-357.
- DURUKAN, Erhan (2010). “Türkiye Türkçesinde Sözcük Grupları ve Öğretimi Üzerine” **A. Ü. Türkiyat Enstitüsü Dergisi**, s. 43 : 145-166.
- EDİSKUN, Haydar (1999). **Türk Dilbilgisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- EKER, Süer (2003) **Çağdaş Türk Dili**. Ankara: Grafiker Yay.
- EMRE, Ahmet Cevat (1945). **Türk Dilbilgisi**, TDK yay., İstanbul.
- ERDEM, M.-SARI. M. (2010). “Sözcük Türlerinin Sözcük Türleriyle İlişkisi”. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5 / 4 : 321-335.
- ERGİN, Muharrem (1993). **Türk Dil Bilgisi**. İstanbul: Bayrak Yay.
- ERTANE BAYDAR, A. Sema- BAYDAR, Turgut (2001). “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı 16: 27-47.
- ERYAŞAR, Süreyya (1995). “Takısız Ad Tamlaması”. **Çağdaş Türk Dili** (Mart): 30-31.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1996). “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı”. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 4: 165-172;
- GEMALMAZ Efrasiyap (1997). “Türkçedeki Tamlanan Eki Üzerine”. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 8: 209-213.
- GENCAN, T. Nejat (1969). “Dilbilgisi Sorunları II”. **Türk Dili** (Haziran): 231-235.
- GENCAN, T. Nejat (2001). **Dilbilgisi**. Ankara: Ayraç Yay.
- GOOD, Jeff (ed.) (2008). **Linguistic Universals and Language Change**. Oxford: Oxford University Press.
- GREENBERG, Joseph (1963). “Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements”. (Joseph H. Greenberg, (ed.)). **Universals of Human Language**. Cambridge: MIT Press: 73-113.
- GRÖNBECH, K. (1995). **Türkçenin Yapısı** (çev. M. Akalın). Ankara: TDK Yay.
- GÖKDAYI, Hürriyet (2010). “Türkiye Türkçesinde Öbekler”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** 5/3: 1297-1319.
- GÜNEŞ, Sezai (2003). **Türk Dili Bilgisi**. İzmir.
- GÜVELİ, Mustafa (1969). “Takısız Tamlamalar Sorunu”, **Türk Dili** (Mart): 835-836.
- GÜVELİ, Mustafa (1970). “Neden Ad Takımı Değil de Sıfat Takımı”. **Türk Dili** (Ağustos): 417-418.
- HARUT, Semra (1992). “Türkçede Takısız Tamlama Yanılgısı”. **Çağdaş Türk Dili**, sayı 57.

- HASPELMATH, M. – DRYER, M. – GİL, D. – COMRIE, B. (2005). **World Atlas of Language Structures**. Oxford: Oxford University Press.
- HATIPOĞLU, Vecihe (1972). **Türkçenin Sözdizimi**. Ankara: TDK Yay.
- HENGEVELD, Kees (2006). “Linguistic Typology”. **Linguistic Universals** (Mairal, R. - Gil, J. (ed.)). Cambridge: Cambridge University Press: 46-66.
- HOFHERR, P. C. – MATUSHANSKY, O. (ed.) (2010). **Adjectives**. Amsterdam: John Benjamins.
- HOFHERR, P. C. (2010). “Adjectives. An Introduction.” **Adjectives** (Hofherr, P. C. - Matushansky, O. (ed.)). Amsterdam: John Benjamins:1-26.
- HUBER, Emel (2008). **Dilbilime Giriş**. İstanbul: Multilingual Yay.
- JESPERSEN, Otto (1924). **The Philosophy of Grammar**. London: Allen - Unwin.
- KAMADAN, Muzaffer (1969). “İlköğretimde Dilbilgisi Sorunu”. **Türk Dili** (Eylül): 746-751.
- KAHRAMAN, Tahir (1995). “Takısız Ad Takımı Sorunu”. **Çağdaş Türk Dili** (Eylül): 17-19.
- KAHRAMAN, Tahir (2009). **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**. Ankara.
- KARAAĞAÇ, Günay (2009). **Türkçenin Söz Dizimi**, İstanbul: Kesit Yay.
- KARAHAN, Leyla (2004). **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara: Akçağ Yay.
- KARAÖRS, Metin (1993). **Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- KERİMOĞLU, Caner (2006a). **Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi**. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- KERİMOĞLU, Caner (2006b). “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)” **Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 20** : 106-118
- KILIÇOĞLU (HATIPOĞLU), Vecihe (1954). “Dilimizin Bir Meselesi” **Türk Dili** (Eylül): 715-719.
- KIPARSKY, Paul (2008). “Universals Constrain Change; Change Results in Typological Generalizations”. **Linguistic Universals and Language Change** (Good, J. (ed.)). Oxford: Oxford University Press: 23-54.
- KONONOV, A. N. (2002). **Grammatika Turetskogo Yazıka**. İstanbul: Milenyum Yay.
- KORKMAZ, Zeynep. (1992). **Grammer Terimleri Sözlüğü**. Ankara : Türk Dil Kurumu Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). **Türkiye Türkçesi Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (1995). “Sıfatların İsim Tamlamasıyla Kullanışları Üzerine”. **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**. Ankara: TDK Yay.: 629-631.
- KÜKEY, Mazhar (1975). **Türkçe'nin Sözdizimi**. Ankara.
- KÜLTÜRAL, Zühal (2009). **Türkiye Türkçesinin Cümle Bilgisi**: İstanbul Simurg Yay.
- LAHIRI, A. – PLANK, F. (2009). “What Linguistic Universals Can Be True of”: **Universals of Language Today** (Scalise, S- Magni, E. – Bisetto, A. (ed.)) Berlin: Springer: 31-58.
- MAGNI, Elisabetta (2009). “The Evolution of Latin Word (Dis)order”. **Universals of Language Today** (Scalise, S- Magni, E. - Bisetto, A. (ed.)) Berlin: Springer: 225-252.
- MAIRAL, Ricardo-GIL, Juana (ed.) (2006a). **Linguistic Universals**. Cambridge: Cambridge University Press.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 6/1 Winter 2011*

- MAIRAL, Ricardo-GIL, Juana (2006b). “A First Look at Universals”. **Linguistic Universals** (Mairal, R. – Gil, J. (ed.)). Cambridge: Cambridge University Press: 1-46.
- MAYZEL S. S., (1958) “Türk Dilinde İzafet”, (tanıtma: Abdülkadir İnan), **TDAY- Belleten**, Ankara: 279-313.
- McNALLY, L. - KENNEDY, C. (ed.) (2008a). **Adjectives and Adverbials**. Oxford: Oxford University Press.
- McNALLY, L. - KENNEDY, C. (2008b). “Introduction”. **Adjectives and Adverbials** (McNally, L. - Kennedy, C. (ed.)). Oxford: Oxford University Press: 1-15.
- ÖZÇELİK, Sadettin - ERTEN, Münir (2005). **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**. Diyarbakır.
- ÖZSOY, Sumru (2004). “Dışışleri Eski Bakanı ve Türkçe'nin Yeni Yapısı”. **Journal of Turkish Studies**, 28/1, Harvard University Press: 247-256.
- PUSTET, R. (2005). “Adjectives”. **Encyclopedia of Language and Linguistics (ELL2)**. Elsevier: 60-63
- RAMAT, Paolo (2009). “How Universals are Linguistic Categories”. **Universals of Language Today** (Scalise, S- Magni, E. – Bisetto, A. (ed.)) Berlin: Springer: 1-12.
- RAUH, Gisa (2010). **Syntactic Categories**. Oxford: Oxford University Press.
- RIJKHOFF, Jan (2010). “Rara and Grammatical Theory”. **Rethinking Universals** (Wohlgemuth, J – Csyowwi M. (ed.)) . Berlin: Mouton De Gruyter : 223-240.
- SCALISE, S. – MAGNI, E. – BISETTO, A. (ed.) (2009). **Universals of Language Today**. Berlin: Springer.
- SEZER, Ayhan (1994). “Anadili Öğretiminde Dilbilgisinin Yeri”. **Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü**. Ankara: 113-128.
- SHOPEN, Timothy (ed.) (2007). **Language Typology**, Cambridge: Cambridge University Press.
- SONG, Jae Jung (2001). **Linguistic Typology (Morphology and Syntax)**. London-New York: Longman
- ŞİMŞEK, Rasim (1987). **Türkçe Sözdizimi**. Trabzon.
- TRASK, R.L. (1999). **Key Concepts in Language and Linguistics**. London-New York: Routledge.
- TUCKER, Gordon (1998). **The Lexicogrammar of Adjectives**. Londra-New York: Cassell.
- TÜRKSEVEN, Ali (1994). “Takısız Ad Takımı Olabilir mi ?-1”. **Çağdaş Türk Dili** (Temmuz-Ağustos): 88.
- TÜRKSEVEN, Ali (1995). “Takısız Ad Takımı Olabilir mi ?-2”. **Çağdaş Türk Dili** (Haziran): 43-45.
- USTA, H. İbrahim (2000). “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma”. **Türk Dili** (Mart): 209-216
- ÜNAL, Recai (1994). “Türkiye Türkçesindeki Bir Ad Öbeği Sorunsalı “Takısız” Denilen Ad Tamlaması ve Ad Tamlaması Sınıflaması İçindeki Yeri”. **Dil Dergisi** (Nisan): 37-42.
- WOHLGEMUTH, J. – CYSOUW, M (ed.) (2010). **Rethinking Universals**. Berlin: Mouton De Gruyter.
- YAVUZ, Mehmet Ali (2000). “Türkçe’de Ad-Niteleyici Sözcüklerin Sınıflandırma Sorunu”. **XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri** (Haz. Sumru Özsoy-Eser E. Taylan). İstanbul: Boğaziçi Üni. Yay: 93-98
- ZÜLFİKAR, Hamza (1995). “Takısız Ad Tamlaması Sorunu”. **Türk Dili** (Temmuz): 781-788.